

QIZILMIYA O'SIMLIGINING FOYDALI, ZARARLI HAMDA DORIVORLIK XUSUSIYATLARI

Davlyatova Mavlyuda Baxtiyorovna

Buxoro Muhandislik texnologiya institute Buxoro Davlat Universiteti

Xodjiyeva Niyozgul Zohirovna

Buxoro davlat unversiteti magistri

Annotatsiya: *Qizilmiya o'simligi juda foydali, dorivor hamda mo'jizakor o'simlik hisoblanadi. Sanoatda, xalq xo'jaligida, tibbiyotda foydalaniladi. Juda ko'p foydali xususiyatlariga qaramasdan bu o'simlik begona o't hisoblanadi. Bu o'simlikdan 110 turdagi dori vositalari olishda hamda sanoatning 20 yo'nalishida foydalaniladi. Bu o'simlikning foydali xususiyatlari, dorivorlik xususiyatlari juda ko'p, zararli xususiyatlari esa juda ham kam. O'simlik juda ko'p mamlakatlarda shu jumladan O'zbekistonda ham keng tarqalgan.*

Kalit so'zlar: *Qizilmiya, mo'jizakor o'simlik, tarqalishi foydali xususiyatlari,*

Qizilmiya dukkaddoshlarga mansub ko'p yillik ildizpoyali begona o't. Poyasi sershox, dag'al, bo'yi 40— 150 sm, tik o'sadi. Barglari murakkab, toq patsimon, uzunchoq. Gullari binafsha rang, shoda to'pgulga yig'ilgan. Mevasi cho'zinchoq dukkak. Aprel - iyunda gullab mevalaydi. Urug'i va vegetativ usulda ildizpoyalaridan ko'payadi. Ildiz sistemasi kuchli rivojlanadi, 3 m chuqurlikkacha kirib boradi. Ildizpoyalaridan yer usti novdalari hosil bo'ladi, urug'i qattiq qobiqli, 30—35° C haroratda ko'karadi. O'rta Osiyoning barcha rayonlarida, jumladan, Toshkent, Farg'ona, Qashqadaryo viloyatlarida tarqalgan. Hamma chopiqtalab ekinlar, ayniqsa, beda va donli ekinlar orasida uchraydi, sug'orish kanallari bo'ylari, ariq yoqalari, bog' va uzumzorlarda o'sadi. Kurash choralari: yerni haydashda ildiz qoldiqlarini yo'qotishda nihollari paydo bo'lgach, ekin qator oralariga chuqur ishlov berish; don ekinlariga gerbitsidlar purkash kabilar. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, mahalliy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilgan holda yuqori qo'shilgan qiymatga ega bo'lgan eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni tashkil etish uchun qizilmiya o'simligini yetishtirish va sanoat usulida qayta ishlash hajmlarini oshirish, shuningdek, dorivor o'simliklarni yetishtirish va sanoat usulida qayta ishlash sohasini boshqarish tizimini tubdan takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

1. O'zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi, Iqtisodiyot vazirligi, O'rmon xo'jaligi davlat qo'mitasi, Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi hamda Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy bankining Qizilmiya va boshqa dorivor o'simliklarni yetishtirish va qayta ishlash tashkilotlari uyushmasini (keyingi o'rinlarda Uyushma deb ataladi) tashkil etish to'g'risidagi taklifga rozilik berilsin.

Qizilmiyaga “mo‘jizakor o‘simlik” deya ta’rif beriladi. Bu bejiz emas, albatta. Chunki undan 110 turdan ortiq dori vositalari olinishi bilan birga, sanoatning 20 yo‘nalishida foydalaniladi. Bunday xususiyat boshqa o‘simliklarda kamdan-kam uchraydi. Respublikamizda mazkur o‘simlikning silliq qizilmiya turi keng tarqalgan bo‘lib, u tabiiy holda o‘sadi.

Qizilmiya ildizlaridan tayyorlangan quruq va quyuq ekstraktlar shamollash, sil hamda o‘pka, jigar, nafas yo‘llari va yurak-qon tomirlari kasallanganda, modda almashinuvini me‘yoriga keltirishda, bo‘g‘ma, onkologik, ovqatdan zaharlanish, oshqozon, me‘da hamda o‘n ikki barmoqli ichak yarasida, teri kuyishi, shuningdek, boshqa xastaliklarda tavsiya etiladi.

Oziq-ovqat sanoatida qizilmiya ildizidan kaloriyasiz ichimliklar, qandolatchilik va non mahsulotlari, murabbo, shinni, konserva, ozuqa konsentratlari, saqich, tish pastasi hamda boshqalarni tayyorlashda foydalaniladi. Yengil sanoatda rangli bo‘yoqlar olinsa, metallurgiya sanoatida metallarni gidrolizlashda, kimyo sanoatida siyoh tayyorlashda, qog‘ozlarga rang berishda qo‘llaniladi. Uning chiqindisidan esa qog‘ozli termoizolyatsiya plitasi, qog‘oz singari mahsulotlar ishlab chiqarish mumkin. Shu bois bugungi kunda ushbu o‘simlikka AQSH, Buyuk Britaniya, Gollandiya, Yaponiya, Germaniya, Vengriya, Xitoy, Janubiy Koreya va boshqa ko‘pgina davlatlarda talab yuqori.

Qizilmiya – bir yillik o‘t o‘simlik bo‘lib u abadiy kuchli ildiz tizimiga ega, va dukkaklilar oilasiga mansub o‘simlikdir. keng tarqalgan va foydali xususiyatlari ham ko‘p. Qizilmiya cho‘zilgan va bir oz jigarranga ega. Urug‘lar yashil-kulrang yorqin rang yoki bir oz jigarrangli bo‘ladi. Qizilmiya iyun oyida gullay boshlaydi. Bu hosil katta chakalakzorlar, daryolar va qumlar bo‘ylab cho‘l zonalarida joylashgan. zararlami yoki foydalimi degan savolga javoban - qizilmiyaning juda ham ko‘p foydali xususiyatlari mavjud, Sanoatda, tibbiyotda, xxalq xo‘jaligida keng foydalaniladi. Yetilishi uchun ko‘p etibor va ko‘p xarajat talab qilmaydi. Qizilmiya o‘simligi dorivor o‘simliklardan biri bo‘lib, antidiabet, antimikrob, virusga qarshi va boshqa bir qancha dorivor xususiyatga ega. Bundan tashqari, qizilmiya o‘simligi yuqori sho‘rlanishga, hamda qurg‘oqchilikka chidamli. Hozirgi ekologik keskinlashuvda bu o‘simlikdan va uning mikroolamididan foydalanish muhim. Shuning uchun bu dorivor o‘simlikni endofitlari ajratilib, xususiyatlarini o‘rganmoqdamiz. Qizilmiya o‘simligini urug‘laridan yetishtirishda muammolar ko‘pligi sababli, ajratilgan endofit bakteriyalarning urug‘larga ta’siri o‘rganildi. Qizilmiy o‘simligini chuqurroq o‘rgansak, bu o‘simlik keng tarqalgan. Turkum nomi Glycyrrhiza – grekcha so‘z bo‘lib, “glykys” – shirin, “rhiza” ildizdegan ma’noni anglatadi.

Tarqalishi. Shirinmiya o‘simligi Osiyo mintaqasida keng hamda yer yuzining boshqa qismlarida tarqalgan. Asosan daryo va ariq bo‘ylari, to‘qayzorlarda, begona o‘tsifatida ekinzorlarda, sho‘rlangan, qumli tuproqlarda o‘sadi. O‘zbekiston Respublikasi hududida Toshkent, Namangan, Farg‘ona, Andijon, Samarqand, Buxoro, Surxondaryo va Qashqadaryo hamda Qoraqalpog‘istonda ko‘p uchraydi. Qo‘shni

respublikalardan Dog'iston, Turkmaniston, Qozog'iston, Ozarbayjon, shimoliy Kavkaz hamda Ukrainahududlarida uchrashi aniqlangan. Shirinmiya o'simligi Turkiya, Yaponiya, Hindiston, Pokiston, Xitoy, AQSH va Yevropaning janubiy, g'arbiy qismlarida, shuningdek, O'zbekistonda madaniy holda ekib o'stiriladi. Ishlatiladigan qismi. Ildizi hamda yer osti ildizpoyalari, shuningdek yer ustkiqismidan chorva mollari uchun yem-xashak sifatida foydalanish mumkin. Hidrolizlashda ishlatiladi. Shirinmiya ildizi oziq – ovqat sanoatida ham juda keng qo'llaniladi, jumladan, non va qandolatchilik mahsulotlari, murabbo, konserva, oziqa konsentratlari hamda ichimliklar tayyorlash va boshqa sohalarda. Ishlatilishi. Shirinmiya o'simligining qo'llanilish soxalari juda keng. Shirinmiya nafaqat qimmatbaxo dorivor o'simlik balki, oqsilga boy, ozuqaviylik qiymati yuqori yem -xashak sifatida foydalanilishi mumkin bo'lgan o'simlik hamdir. Tarkibining xilma-xilligi bois tibbiyotda ko'plab kasalliklarni davolashda qo'llaniladi, ayniqsa, xitoy xalq tabobatida bu o'simlik juda ham noyob sanaladi. Adabiyotlarda O'rta Osiyo va Kavkaz respublikalarida shirinmiya ildizidan olingan bo'yoqlar kigiz va jun matolarini bo'yashda ishlatilishi, shuningdek, poyasidan arqon tayyorlash dag'al tola olinishi aytilgan. Shirinmiya ildizini maydalab, xlorid kislota hamda suv bilan aralastirilganda ko'pirishi tufayli o't o'chirishda ham qo'llaniladi. Yengil sanoatda rangli bo'yoqlar, kimyo sanoatida esa siyoh olish, qog'ozga rang berish, metallurgiyada metallarni, silliqlashda ishlatiladi. Bu o'simlikning foydali xususiyatlari har tamonlama ko'p . SHU sababli o'simlikni yanada chuqurroq o'rganishimiz ,ularning navlarini ko'paytirishimiz, har bir foydali xususiyatlaridan oqilona foydalana olishimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. E. Reverchon, J. Supercrit. Fluids, 1997, 10, 1-37.
2. W.K. Modey, D.A. Mulholland, and M.W. Raynor, J. Chromatogr. Sci., 1996, 34, 320-325.
3. K.D. Bartle, A.A. Clifford, S.B. Hawthorne, J.J. Langenfeld, D.J. Miller, and R. Robinson, J. Supercrit. Fluids, 1990, 3, 143-149.
4. Сафаров А.Ф., Гафуров К.Х., Применение сжиженного углекислого газа как растворителя для получения экстрактов из растительного сырья (обзор) Монография Бухара 2014., С. – 87-95.
5. Нх.Л. Малашенко, С.М. Силинская, В.С. Коробицын, Высокоэффективные газожидкостные и сонохимические технологии в пищевой промышленности, Монография, Краснодар 2013., С. -16-27.
6. M.D. Luque de Castro, M.M. Jiménez-Carmona, and V. Fernández-Pérez, Trends Anal. Chem., 1999, 18, 708-716.
7. Q. Lang and C.M. Wai, Talanta, 2001, 53, 771-782.

8. S.M. Pourmortazavi and S.S. Hajimirsadeghi, J. Chromatogr. A, 2007, 1163, 2-24.
9. Касьянов Г.И., Коробицын В.С., Рохмань С.В. Установки для сверхкритической CO₂-экстракции, // Суб – и сверхкритические флюидные технологии в пищевой промышленности, Материалы международной научно-технической Интернет-конференции, Краснодар 2012 г. С. – 47-49.
10. К.Х. Гафуров, Б.Т. Мухаммадиев, Ш.У. Мирзаева. Сверхкритическая [СК] CO₂ экстракция глицирризиновой кислоты из местных лакричных корней. // Бутлеровские сообщения №1, том 49. 2017, Татарстан, С. 108-114.
11. Е.И. Мьякинникова, Совершенствование технологического оборудования для CO₂ – экстракции Известия вузов. Пищевая технология №4, 2011., - С. 94-97.
12. Baxtiyorovna, D. M. (2022). Food safety management. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 8, 64-67.
13. Bakhtiyarovna, D. M., Shakhidovich, S. S., Khalilovich, M. K., Mukimovna, A. Z., & Karimovna, Y. N. (2020). Investigation Of The Effect Of Plant Extracts On The Rheological Properties Of Wheat Dough. The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering, 2(09), 41-47.
14. Glushenkova, A. I., Sagdullaev, S. S., & Davlyatova, M. B. (2017, September). Oil cake of sesamium Acad. In S. YU. Yunusov institute of the chemistry of plant Substances AS RUz «12 th International Symposium on the Chemistry of Natural Compounds (p. 202).
15. Davlyatova, M. B., Shernazarova, D. S., & Rashidova, G. N. (2022). Studying the effect of plant extracts on the rheological properties of wheat flour. Science and Education, 3(12), 398-405.
16. Bahtiyarovna, D. M., Shakhsaidovich, S. S., Khalilovich, M. K., Mukimovna, A. Z., & Karimovna, Y. N. (2020). Nutritional And Biological Value
17. Of National Breads With The Use Of Vegetable Extracts. The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering, 2(09), 85-96.
18. Давлятова, М. Б., & Рашидова, Г. Н. ПОЛУЧЕНИЕ ЦЕЛЕБНЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ХЛЕБОБУЛОЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ С ДОБАВКАМИ ПО СТАНДАРТУ.
19. Davlyatova, M., & Rashidova, G. (2022). OBTAINING HEALING NATIONAL BAKERY PRODUCTS WITH ADDITIVES ACCORDING TO THE STANDARD. Science and Innovation, 1(5), 135-149.
20. Glushenkova, A. I., Sagdullaev, S. S., & Davlyatova, M. B. (2017, September). Oil cake of sesamium Acad. In S. YU. Yunusov institute of the chemistry of plant Substances AS RUz «12 th International Symposium on the Chemistry of Natural Compounds (p. 202).

21. Bakhtiyorovna, D. M., Shukhratovna, S. D., & Nodirovna, R. G. (2023). Quality of Service and its Provision, Definition and Principles of SLA. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(5), 650-653.
22. Davlyatova, M. B., Shernazarova, D. S., & Rashidova, G. N. (2022). Studying the effect of plant extracts on the rheological properties of wheat flour. *Science and Education*, 3(12), 398-405.
23. Davlyatova, M., & Rashidova, G. (2022). ПОЛУЧЕНИЕ ЦЕЛЕБНЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ХЛЕБОБУЛОЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ С ДОБАВКАМИ ПО СТАНДАРТУ. *Science and innovation*, 1(A5), 135-149.
24. Sagdullaev, S. S., Inoyatova, F. I., Glushenkova, A. I., & Davlyatova, M. B. (2017, September). Lipids of zizyphusjujuba fruits. *Acad. In S. YU. Yunusov institute of the chemistry of plant Substances AS RUz «12 th International Symposium on the Chemistry of Natural Compounds*.
25. Djuraev, K., Yodgorova, M., Usmonov, A., & Mizomov, M. (2021, September). Experimental study of the extraction process of coniferous plants. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 839, No. 4, p. 042019). IOP Publishing.
26. Yodgorova, M. O. (2022). DETERMINATION OF BIOLOGICALLY ACTIVE SUBSTANCES BY MODERN METHODS. *The American Journal of Engineering and Technology*, 4 (02), 5-8.
27. Djurayev, K., Yadgarova, M., Khikmatov, D., & Rasulov, S. (2021, September). Mathematical modeling of the extraction process of coniferous plants. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 848, No. 1, p. 012013). IOP Publishing.
28. Djuraev, K. F., Mukhammadiev, B. T., & Yodgorova, M. O. (2021). MODELIROVANIE PISHCHEVOY BEZOPASNOSTI. *Economics and society*, (2-1 (81)), 589-595.
29. Xudoyberdiyevna, K. M. (2023). Management System Requirements for Certification Bodies. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(5), 620-624.
30. Kamolova, M. K., Kamolova, M. K., Bozorova, S. N., & Ubaydulloyeva, S. L. (2023). LIFE PATHS OF GREAT FIGURES, GREAT SUFFERINGS, BRAVE AND HEROIC CHILDREN. *SCHOLAR*, 1(31), 156-160.
31. Khudoyberdiyevna, K. M., & Furkat ogli, S. M. (2022). Main Requirements of the O'zDSt ISO/IEC Standard 17021: 2009. *Texas Journal of Engineering and Technology*, 8, 4-9.
32. Tosheva, G. D., & Toirov, B. B. (2020). INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR TA'LIM TARAQQIYOTINING ASOSIY KUCHI VA TUTGAN O'RNII. *Science and Education*, 1(8), 222-228.

33. Nurillayevna, T. Z., Barotovich, O. S., Djurayevna, T. G., Muxiddinova, T. N., & Abduformonova, A. F. (2021). Research of Foot Sizes of Younger School Children for the Purpose of Identification of Static Deformations. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 4723-4741.

34. Тошева, Г. Д. (2016). Совершенствование процесса проектирования одежды на основе компьютерных технологий. *Молодой ученый*, (2), 245-247.

39. Хайдаров, Ш. Х. (2023). Мускатли шампан виноси учун ярим тайёр маҳсулотини тайёрлаш технологияси. *Science and Education*, 4(11), 161-167.

40. Шодиев, С. С. (2010). Интенсификация процесса тепловой обработки косточковых малосодержащих материалов с использованием нетрадиционных методов подвода энергии: диссер. на соис. академ. степени магистра.

41. Шадиев, С. С. (2015). Совершенствование процесса подготовки преподавателей технических дисциплин с учётом требований современной системы образования. *Молодой ученый*, (8), 1075-1078.

42. Xaydarov, S. X., & Ozodova, M. U. (2024). MUSKAT YONG'OG'I YORDAMIDA SHAMPAN VINOSINI ISHLAB CHIQRISH TEXNOLOGIYASI. *MASTERS*, 2(4), 84-86.

43. Boboqulovich, T. B., Sadillovovich, S. S., & Kamolovna, A. F. (2023). CURRENT TENDENCIES IN THE DEVELOPMENT OF METROLOGICAL SUPPLY OF MEASURING INSTRUM. *American Journal of Technology and Applied Sciences*, 19, 102-105.